

Стопчак М. В.,
д.і.н., доцент, Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського торговельно-економічного університету,
м. Вінниця, Україна

ДІЯЛЬНІСТЬ ДИРЕКТОРІЇ УНР ЗІ СТВОРЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

На широкому історіографічному і фактичному матеріалі досліджено провідні тенденції в нагромадженні знань стосовно основних напрямів діяльності Директорії УНР по створенню конституційно-правових засад української державності в українській зарубіжній історіографії. Виявлено, систематизовано і охарактеризовано основні групи історіографічних джерел із зазначеної проблеми. Виділено коло проблем, що потребують подальшого вивчення та наукової інтерпретації.

Ключові слова: історіографія історії України, історіографічний процес, історіографічні джерела, Директорія УНР, конституційне будівництво, нормативно-правові акти.

Н. В. Стопчак,
Вінницький торгово-економічний інститут Київського національного торгово-
економічного університету,
г. Вінниця, Україна

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ДИРЕКТОРИИ УНР ПО СОЗДАНИЮ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫХ ОСНОВ УКРАИНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В УКРАИНСКОЙ ЗАРУБЕЖНОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

На многообразном историографическом и археографическом материале исследованы ведущие тенденции и основные этапы накопления знаний, касающиеся основных направлений деятельности Директории УНР по созданию конституционно-правовых основ украинской государственности в украинской зарубежной историографии. Выявлены, систематизированы и охарактеризованы основные группы историографических источников по данной проблеме. С учетом историографического опыта предложена схема дальнейшего углубленного исследования рассматриваемой проблемы.

Ключевые слова: историография истории Украины, историографический процесс, историографические источники, Директория УНР, конституционное строительство, нормативно-правовые акты.

Mykola Stopchak,
Vinnytsia trade-economic Institute of the Kyiv National trade-economic University,
Vinnytsia, Ukraine

ACTIVITIES OF THE DIRECTORY OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC AS TO CREATION OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL BASIS OF THE UKRAINIAN STATEHOOD IN UKRAINIAN AND FOREIGN HISTORIOGRAPHY

The aim of this work is to conduct a complex analysis of studies and historiographic sources for the purpose of determining completeness and trustworthiness of investigating the activities of the Directory – the supreme body of state power of the Ukrainian People's Republic in 1918-1921 as to creating constitutional and legal basis of the Ukrainian statehood in Ukrainian and foreign historiography. In terms of the above aim, fulfilled in the article are a number of tasks. Particularly, the author considered methodology of historiography as well as sources of research. Historiographic sources on the given

problem dating back to 1920-2012 are revealed, analysed and classified. Based on the analysis of the Ukrainian and foreign historiography traced back are principal trends of accumulation and generalization of factual evidence, which refers to stages and essence of the UPR Directory's activities in the way of building up constitutional and legal basis of the Ukrainian statehood; revealed are peculiarities and characteristic features of the historiographic process. Basic elements of the conceptual and categoric apparatus, which were used by Ukrainian and foreign historians in the course of studying constitutional and legal activities of the UPR Directory are sorted out. Negative influence of ideological and political stereotypes on the development of objective knowledge about these activities of the UPR Directory is shown. The evolution of conceptual approaches to the subject during the given historiographic period is revealed. The author concludes that scientific studies by Ukrainian and foreign historians contained important information about landmark events, which reflected complicated search for clear state-building guidelines by the UPR Directory. Pointed out are the drawbacks of scientific studies by Ukrainian and foreign authors on the problem under consideration. The most important of them consist in the following: in many cases treatment of statehood activities of the UPR Directory and deeds of politicians participating in the constitution formation did not base on reference to historical sources; analysis and evaluation of suggested by the above statesmen documents and established on their basis institutions were conducted not from political and legal perspective but in terms of relevance to certain party doctrines, which the authors worshiped. The attempts of "neutral" statement of facts and cautious conclusions can be observed in such studies instead of unprejudiced appraisal. Despite certain achievements the above stated drawbacks prevented Ukrainian and foreign historians from developing a coherent and objective view of the constitution process development, attempts of institutionalisation of state entities of the UPR Directory period in constitutions and constitutional acts. The analysis of Ukrainian and foreign historiography on the problems of state and constitution building of the UPR period made it possible to outline a set of issues, which need further research and scientific interpretation.

Key words: historiography of Ukraine's history, historiographic process, historiographic sources, Directory of the UPR, constitution building, regulatory legal acts.

У праці В. Капелюшного «Здобута і втрачена незалежність» констатується, що доба Директорії «вмістила в собі цікавий, хоча й неоднозначний досвід українського державотворення, який залишається ще маловивченим» [5, с. 173]. Однак, В. Капелюшний звертає увагу переважно на загальне історичне тло, на якому відбувався процес реалізації державотворчих заходів Директорії, і практично відходить від аналізу досліджень, присвячених формуванню правових засад існування УНР за цієї доби. Фактично досі не здійснено спроби охарактеризувати існуючі наукові дослідження, в яких висвітлюється проблема національного державного будівництва в листопаді 1918-1920 рр.

Варто зазначити, що в міжвоєнний період проблема державотворчої діяльності Директорії УНР, її урядів найбільш активно досліджувалась українськими зарубіжними істориками. Вже в 1919 – на початку 20-х років ХХ ст. з'являються перші публікації, присвячені питанням формування конституційно-правових засад функціонування різних гілок влади, що регламентувались як окремими державними актами, так і рішеннями Всеукраїнського Трудового Конгресу.

Перша публікація законопроектів щодо державного устрою в УНР належить Б. Полащуку [11]. Одночасно О. Галичанський опублікував «Начерк проекту Державного законодаду Української Трудової Республіки» [10]. С. Дністрянський [2] і С. Золотаренко [4] в циклі публікацій у віденському часопису «Воля» проаналізували проекти української конституції, а Л. Мишуга охарактеризував державні інститути влади та судову систему УНР [8; 9]. Згодом побачили світ низка праць мемуарного характеру, а також наукові розвідки, підготовлені колишніми активними діячами визвольних змагань – М. Грушевським, В. Винниченком, І. Мазепою, М. Шаповалом, П. Христюком, Д. Дорошенком, О. Доценком, М. Ковалевським, О. Мицюком, М. Стахівим, А. Яковлівим, К. Костівим, в яких були зроблені спроби дати характеристику діяльності Директорії УНР по створенню конституційно-правових засад української державності.

Праці вищезазначених авторів свідчать, що прийшовши до влади, Директорія опинилась перед вибором: або обрати європейську модель, пов'язану з утвердженням принципу розподілу влад, розвитком парламентаризму,

або впроваджувати в життя ідею диктатури пролетаріату й «Республіку Рад». У цьому виборі члени Директорії не були єдиними. Прихильником другого шляху, тобто ідеї «радянської влади» на початковому етапі діяльності Директорії виступив її перший голова В. Винниченко, свідченням чого є його праця «Відродження нації». Він, зокрема, наголошує, що, знаючи про прихильність основних верств населення України – робітників і селян саме до системи радянської влади, ще у Фастові поставив перед Директорією питання про прийняття цієї системи на Україні [1, с. 134]. При цьому В. Винниченко вважає, що подібний крок дозволив би українській владі поставити «національно-державну українську ідею в рівні умови з руською ідеєю на Україні» [1, с. 135], тим самим зберегти національний характер української влади. Однак переконати інших членів Директорії, в першу чергу С. Петлюру, В. Винниченку не вдалось. Тому питання про вибір оптимальної форми державного устрою було винесене Директорією на розгляд Державної наради політичних партій 12-14 грудня 1918 р. у Вінниці. Перебіг розгляду зазначеного питання знайшов своє відображення у працях П. Христюка, І. Мазепи, В. Винниченка. Дослідники відзначають повну розбіжність думок в директоріанських колах щодо питання про форму влади в Україні. При цьому П. Христюк відзначає, що пропозиція В. Винниченка про запровадження в Україні радянської форми влади не була підтримана іншими членами Директорії [15, с. 6]. І тоді В. Винниченко, за його словами, свідомо пішов на хитрість, запропонувавши замість системи чисто радянської влади, систему «*трудова рад*», «*се-б-то рад представників усіх елементів громадянства, які не живуть з чужої праці*» [1, с. 141].

Пропозиція В. Винниченка була схвально сприйнята як всіма членами Директорії, так і представниками політичних партій, що брали участь у Державній нараді у Вінниці. Однак, мабуть, не через її досконалість, а через те, що під час наради, ніхто з членів Директорії та її найближчого оточення хоч якихось інших думок з приводу принципів формування суспільно-політичного ладу в УНР не висував.

Із праць українських зарубіжних істориків випливає, що ідея «трудова рад», як форми державності, закріплена згодом у Декларації Директорії від 26 грудня 1918 р., лише на короткий час примирила різні політичні сили. П. Христюк пояснює це тим, що запропонована ідея давала лише «*словесне, формальне рішення питання*» про форму влади, була лише «*декларативною заявою, яка зовсім не призначалась для дійсного переведення у життя*» [15, с. 9]. Дослідник наводить низку фактів, які свідчили про те, що на практиці законодавча діяльність Директорії у сфері розбудови української державності продовжувала здійснюватись, ігноруючи «трудова принцип», часто виходячи з власного розуміння ситуації чи політичних уподобань. До того ж і самі автори цієї ідеї, зокрема В. Винниченко, не виявили послідовності в її відстоюванні. Це яскраво виявилось під час роботи VI Конгресу УСДРП (10-12 січня 1919 р.), тобто партії, лідером якої був голова Директорії В. Винниченко. Перипетії обговорення ключового питання на конгресі – про поточний момент, відображені в працях І. Мазепи, П. Христюка [7, с. 78-80; 15, с. 56] засвідчили цей факт. Конгрес продемонстрував відсутність у Директорії та Ради Народних Міністрів сталої лінії подальшого державного будівництва. Це створило, на думку зарубіжних дослідників, значні труднощі в проведенні Трудового Конгресу України, що мав розв'язати низку засадничих питань життя УНР. Праці зарубіжних українських дослідників І. Мазепи, П. Христюка, М. Шаповала, М. Ковалевського, інших авторів дають досить повну картину роботи Конгресу, містять оцінки його підсумків. Зокрема, їх увагу привертає той факт, що в ході роботи Конгресу з ключового питання про форму влади висловлювались різноманітні, часом кардинально протилежні, пропозиції: від передачі влади радам робітничих і солдатських депутатів і негайного проголошення України соціалістичною республікою до формування так званого «Малого конгресу» з повноваженнями «верховної влади» або європейського варіанту парламентської республіки. Врешті-решт, Конгрес після гострих дискусій в умовах швидкого наступу російських більшовицьких військ 28 січня 1919 р. ухвалив «Закон про форму

влади на Україні». Його основні положення зафіксовані в працях І. Мазепи [7, с. 89-90] та П. Христюка [15, с. 67]. Аналіз закону свідчить, що на Конгресі Директорії, українським політичним партіям так і не вдалося досягти єдності у визначенні стратегічних орієнтирів державотворення. Адже, з одного боку, Конгрес висловився проти організації робітничої диктатури і за «*демократичний лад на Україні*», доручивши своїм комісіям і уряду «*підготувати закон для виборів всенародного парламенту Великої Соборної Української Республіки*». А з іншого боку, він не відмовився від «*трудового принципу*», ухваливши, що місцева адміністрація повинна «*працювати в контакт і під контролем місцевих трудових рад, обраних пропорційно від селян і робітників*» [7, с. 89].

Оцінки підсумків роботи Трудового Конгресу в працях зарубіжних дослідників неоднозначні. У роботах істориків довоєнного періоду вони переважно критичні. Голова Директорії В. Винниченко характеризує Конгрес як «*мертво народжений*» [1, с. 243-244]. І. Мазепа зазначає, що «*перебування Директорії в Києві закінчилось під знаком глибокого роз'єднання українських національних сил*» [7, с. 90]. Негативно оцінює підсумки роботи Конгресу й П. Христюк. На його думку, «*взятий Директорією з отаманами курс ліквідації революції й ідеї диктатури працюючих було стверджено правницею Конгресу*» [7, с. 67].

Повоєнні історики підходили до оцінки результатів Трудового Конгресу більш виважено, намагаючись з'ясувати не лише недоліки схвалених ним документів, а й їх позитивні сторони. Зокрема, М. Стахів вважає, що, схваливши важливі документи в царині державотворення, більшість Конгресу Трудового Народу виявила «*...великий політичний розум, відчуття історичного моменту і цивільну мужність*» [14, с. 74]. Водночас, дослідник називає й недоліки «*Закону про форму влади на Україні*», а саме: концепція парламентаризму проводилась у документі непослідовно, порушувався загальний принцип виборчого права, була відсутня така важлива інституція, як Малий Конгрес.

Об'єктивно намагається оцінити значення основного закону, ухваленого Трудовим Конгресом, К. Костів. Він зазначає, що

«*тимчасова конституція Української Держави*» передбачала «*непохитний*» перехід до парламентарного принципу розбудови української державності. Однак, К. Костів зауважує, що повної відмови від «*трудового принципу*» все ж не відбулося [6, с. 178]. Це сталася наприкінці літа 1919 р., коли було прийнято принципове рішення про підтримку парламентської форми влади. Воно було зафіксоване в Декларації Ради Народних Міністрів УНР від 12 серпня 1919 р. [7, с. 242]. Оцінка Декларації зарубіжними істориками була неоднозначною. М. Шаповал, як представник УПСР, що була прихильницею «*трудового принципу*», виступив з її різкою критикою. На його думку, схваливши цей документ, провід УНР пішов «*...проти засад трудової влади, проти закону Трудового Конгресу*», «*зрікся засад, оповічених революцією*» [16, с. 148, 158, 164-165]. З цією точкою зору не погоджується І. Мазепа. Як один з лідерів УСДРП, причетної до проголошення принципу парламентаризму в державному будівництві, він вважає, що курс на парламентаризм, зафіксований в Декларації, цілком корелюється з політичною платформою, проголошеною Трудовим Конгресом [7, с. 242].

Незважаючи на суперечливі оцінки Декларації від 12 серпня 1919 р., з її змісту випливає однозначний висновок: цей документ знаменував спробу українських лідерів запровадити в Україні саме парламентську форму влади.

Зарубіжні дослідники (І. Мазепа, О. Доценко та ін.) аналізують практичну діяльність Директорії та її урядів у цьому напрямку. Зокрема, І. Мазепа зазначає, що одразу втілити в життя ідеї парламентаризму, закладені в Декларації уряду Б. Мартоса від 12 серпня 1919 р., було складно через важке становище на фронті. Однак, коли військове становище УНР у кінці серпня – на початку вересня 1919 р. покращилось, «*справа скликання передпарламенту була негайно поставлена на порядок денний*» [7, с. 271]. Як І. Мазепа, так і О. Доценко, наводять конкретні факти, які засвідчували, що С. Петлюра залишався твердим прибічником парламентської форми влади [3, с. 130-131] і робота із скликання передпарламенту «*протягом вересня все ж не припинялася*» [7, с. 42-

43]. Але війна з Добровольчою армією Денікіна, що розпочалась у жовтні 1919 р., наступні драматичні події листопада 1919 р., пов'язані з військовими невдачами УНР, загальмували здійснення цих планів. Нова спроба їх реалізації була здійснена у 1920 р. Зокрема, у лютому комісія під керівництвом А. Лівницького підготувала проект «Тимчасового закону про державний устрій і порядок законодавства УНР», що передбачав серед іншого скликання не пізніше 1 травня 1920 р. передпарламенту – «Державної Народної Ради», яка *«встановляє тимчасову форму державного устрою і порядок законодавства на час до скликання постійного законодавчого органу»* [7, с. 349]. В умовах приходу в Україну поляків 2 червня 1920 р. уряд УНР обнародував «Декларацію Правительства Української Народної Республіки». Текст документа наведений у праці І. Мазепи «Україна в огні й бурі революції». У ньому ще раз наголошувалось на прагненні встановити в Україні парламентську форму влади [7, с. 552].

Однак ці й інші подібні документи 1920 р. на практиці так і не були реалізовані, залишившись декларацією про наміри. Причини невдалої їх реалізації українські зарубіжні історики вбачають як в об'єктивних чинниках, пов'язаних, перш за все, зі складною військовою ситуацією в УНР, так і через дію суб'єктивних факторів. Адже провідні політичні сили УНР так і не зуміли досягти єдності у визначенні основних засад державотворення, їх окремі керівники намагались зберегти за собою значні повноваження [7, с. 349].

У багатьох працях українських зарубіжних істориків значна увага приділяється проблемі правового розподілу влади між Директорією й урядом. Проте, думки зарубіжних дослідників щодо того, наскільки послідовно й повно ця проблема була розв'язана, різняться. Наприклад, у праці Л. Мишуги «Державна адміністрація на Україні», виданій у Кам'янці в 1919 р., стверджувалось: *«Державна влада конституційної держави повинна бути поділена на три від себе незалежні влади: законодавчу, виконуючу і судову. Ті три роди влад маємо й у нашій державі»* [8, с. 4]. Проте, більшість дослідників не погоджуються з цією точкою зору. Зокрема, М. Стахів вважає, що навіть

Декларація Директорії УНР від 26 грудня 1919 р. не містила чіткого розподілу функцій між Директорією й Урядом, і що Директорія УНР мала не лише репрезентативні функції, а й безпосередньо виконувала законодавчі, судові й адміністративні функції, *«хоч у меншій мірі, ніж це було в попереднім періоді»* [13, с. 146]. Цієї ж думки дотримується й А. Яковлів [20, с. 22].

На думку зарубіжних авторів, не розв'язав проблему правового розмежування функцій Директорії УНР і Ради Народних Міністрів й Трудовий Конгрес України [7, с. 91]. При цьому в багатьох працях зазначається, що проблема організації влади на найвищому рівні після Трудового Конгресу мала своє продовження і в нижчих ланках. Адже основний закон УНР, затверджений на Конгресі, не встановив процедури створення й регламенту діяльності місцевих органів влади. Зарубіжні дослідники проаналізували затверджений Директорією у лютому 1919 р. «Закон про місцеві Конгреси і ради трудового народу», який вони розглядають як спробу усунути недоліки тимчасової конституції УНР у царині формування та функціонування місцевих органів влади. Оцінки цього закону не були однозначними. Так, М. Шаповал, коментуючи зміст закону, називає його *«надзвичайно важним»* [17, с. 3]. Головним у ньому, на думку дослідника, було те, що закон дозволяв, поряд з іншими завданнями, доглядати *«за виконанням законів революційного уряду України»*, здійснювати політичний контроль над діяльністю представників влади на місцях [17, с. 3, 5].

На противагу М. Шаповалу, М. Стахів не дуже високо оцінює зазначений закон. На його думку, він суперечив нормам основного закону УНР, націлював Трудові Ради не на розв'язання питань місцевого самоврядування, а лише на боротьбу з проявами анархії й контрреволюції [14, с. 99]. У свою чергу, С. Ріпечкий, вважав, що *«ради трудового народу»* на місцях взагалі не мали адміністративної влади і могли в кращому випадку лише контролювати діяльність адміністративних органів Директорії та місцевих агентів влади [12, с. 279]. Отже, закон, на думку українських зарубіжних дослідників, не містив чіткого регламенту утворення та

діяльності місцевих органів влади й не міг сприяти припиненню адміністративного безладу в країні.

Черговий етап реорганізації верховної влади УНР наприкінці 1919 – на початку 1920 рр., під час якого були зроблені спроби розмежувати повноваження між Директорією та Кабінетом Міністрів, також не пройшли повз увагу зарубіжних дослідників. Проте однозначної оцінки в історіографії ці спроби не отримали. Значна частина дослідників висловила негативне ставлення до схваленого 14 лютого 1920 р. на засіданні Кабінету Міністрів проекту «Тимчасового закону про державний устрій і порядок законодавства УНР». Цей закон, як відомо, передбачав наділення Голови Директорії УНР необмеженими правами глави держави. Але водночас у ньому передбачалось, що *«Директорія УНР здійснює свою владу виключно через раду і кабінет народніх міністрів»*. Дещо чіткіше виписувались повноваження уряду. Крім того, передбачалось запровадити в УНР *«Державну Народню Раду»*, яка до скликання постійного законодавчого органу мала встановити *«тимчасову форму державного устрою і порядок законодавства в Українській Народній Республіці»* [17, с. 14].

Із гострою критикою цього документу виступив М. Шаповал. У своїй роботі *«Занепад УНР»* він називає цей документ *«державним переворотом»* [17, с. 15]. Ця нова *«конституція, – пише М. Шаповал, – касує Трудовий Конгрес, його закони і Директорію, ним установлену»* [17, с. 16].

Із запереченням таких різких оцінок виступив І. Мазепа, один із п'яти міністрів, звинувачених М. Шаповалом у причетності до *«перевороту»*. Він назвав звинувачення *«фантазією автора»*, наголошуючи, що проектом *«Тимчасового закону»* Директорія, як верховна влада, не касувалася, в ньому *«лише встановлялося певне обмеження компетенції членів Директорії щодо їх втручання в справи управління поодинокими міністерствами»* [7, с. 349].

Суперечливими оцінками позначені й інші законодавчі акти доби Директорії, в яких були продовжені намагання визначити компетенцію Директорії та Кабінету Міністрів, чіткіше розмежувати їх повноваження.

Мова йде, перш за все, про два закони: *«Про тимчасове Верховне Управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці»* та *«Про Державну Народну Раду УНР»*, затверджені С. Петлюрою 12 листопада 1920 р.

М. Шаповал кваліфікує ці закони як повторне намагання радикал-демократів *«скасувати Директорію»*, перебрати всю повноту влади в свої руки. Він вважає, що передбачені в цих законах органи влади, визначений характер взаємовідносин між ними суперечать рішенням Трудового Конгресу, а тому є незаконними; виконавців цих актів автор називає *«державними зрадниками, узурпаторами і самозванцями»* [17, с. 24]. При цьому він піддав критиці статтю українського закордонного правника А. Яковліва *«Основи Конституції У.Н.Р.»*, надруковану в журналі *«Тризуб»* за 1928 рік, у якій останній, на його думку, заплющив очі на віроломно доконаний факт державного перевороту, здійсненого С. Петлюрою, в зв'язку із затвердженням ним законів від 12 листопада 1920 р. [17, с. 38].

Не менш гостру оцінку дає цим законам і С. Шелухін. Він називає їх *«незаконно виданою, новою Конституцією наче б то У.Н.Р.»* [18, с. 20]. Як і М. Шаповал, він вважає, що цих законів не потребували державні інтереси, а створені вони були з одною метою: *«утворити єдино-державіє Петлюри й позбавити прав інших членів Директорії»* [19, с. 6].

А. Яковлів виступив із різким запереченням звинувачень М. Шаповала у політичній заангажованості у другому виданні своєї праці *«Основи Конституції У.Н.Р.»*, що побачило світ у 1935 р. [20]. Посилаючись на конкретні факти, зокрема резолюції провідних політичних партій УНР – УСДРП, УПСР, УДХП, УНРП, УПСС, прийняті наприкінці 1919 – на початку 1920 рр., дослідник наголошує, що всі вони містили вимоги реконструкції державної влади; при цьому в ряді резолюцій пропонувалось ліквідувати Директорію і тимчасово передати С. Петлюрі владу як *«Начальнику У.Н.Р.»* [20, с. 47]. Коли б він прагнув узурпувати владу, зазначає А. Яковлів, то *«це був як раз підходящий момент»* для нього здійснити свої наміри [20, с. 49]. Але С. Петлюра відкинув подібні

пропозиції, оскільки вони суперечили інтересам державного будівництва [30, с. 51]. Що стосується закону від 12 листопада 1920 р., то, на переконання А. Яковліва, він не порушує ні рішень Трудового Конгресу, ні постанови Директорії від 15 листопада 1919 р. [20, с. 63]. До того ж, цей закон був тимчасовим, він лише доповнював постанову від 15 листопада 1919 р. встановленням тимчасового порядку заміщення Директорії і дає можливість у форс-мажорних обставинах *«зберегти державний центр У.Н.Р., державну традицію, легальний титул влади У.Н.Р.»* [20, с. 61].

Дещо по-іншому розглядає закони від 12 листопада 1920 р. І. Мазепа. Він звертає увагу на те, що закон «Про тимчасове Верховне Управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці» є доопрацьованим варіантом закону від 14 лютого 1920 р. Автор зазначає, що одна з відмінностей закону від 12 листопада 1920 р. полягала в тому, що в ньому *«говорилося про «Директорію в особі голови Директорії», тобто Петлюру одного проголошено за верховну владу Української Народної Республіки»*, в той час, як у попередньому законі *«Директорія залишалась як колегіальна державна установа»* [7, с. 442]. І. Мазепа вважає, що в законі від 12 листопада 1920 р. був порушений порядок заміщення посади голови Директорії, визначений її постановою від 15 листопада 1919 р. Однак висновок автора витриманий у нейтральних тонах: *«Отже закон 12 листопада 1920 р. вніс значні зміни в конституційне життя державного центру У.Н.Р.»* [7, с. 442]. З цього висновку складно зрозуміти ставлення І. Мазепа до подібного роду новацій і порушень.

Формування правових засад української державності доби Директорії було тісно пов'язано з розвитком конституційного процесу в цей період. Його різноманітні аспекти

також знайшли свої відображення в працях окремих зарубіжних дослідників: К. Костіва А. Марголіна, В. Трембіцького, М. Шкільника та ін. Кваліфікований аналіз і оцінку цих розвідок дав Д. Яневський [21, с. 12-16, 380-381], тому ми з метою уникнення повторів не вдаємось до їх детального розгляду.

Підбиваючи підсумки, варто наголосити на певних здобутках українських зарубіжних дослідників у вивченні державотворчих процесів УНР у 1918-1920 рр. Відкидаючи відверті політично заангажовані оцінки радянських істориків, вони глибше проаналізували погляди тих політичних сил і їхніх лідерів, які намагались втілити власну модель державотворення у відродженій УНР. Однак, висвітлення зарубіжними істориками цього питання не позбавлене й певних вад. У ряді випадків розгляд державницької діяльності Директорії, причетних до конституційного будівництва політиків здійснювався без посилення на історичні джерела, аналіз й оцінки запропонованих ними документів, створених на їхній основі інституцій, робились з точки зору «політичної доцільності», відповідності тим чи іншим партійним доктринам, що сповідували їхні автори. Деякі дослідники, уникають досить «незручних» для себе питань про легітимність листопадових законів 1920 р., затверджених С. Петлюрою, а отже і легітимність функціонування державних інституцій республіки, що діяли на підставі цих документів. Все це дає нам підстави погодитись із висновком Д. Яневського, який зазначає, що українські зарубіжні історики, попри певні досягнення, все ж не дали цілісного і до кінця об'єктивного уявлення про розвиток конституційного процесу, спроби інституціалізації державних утворень в Україні в 1917-1920 рр., в т.ч. й УНР доби Директорії, в Конституціях та конституційних актах [21, с. 49-50].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Винниченко В. Відродження нації: (історія укр. революції, марець 1917 – груд. 1919): у 3 ч. Ч. 3 / В. Винниченко. – Репринт. відтвор. вид. 1920 р. – К. ; Відень : Політвидав України, 1990. – 542 с.
2. Дністрянський С. Нові проекти української конституції / С. Дністрянський // Воля. – Відень, 1920. – Т. 4, № 5. – С. 232-237; № 6. – С. 301-309; № 7/8. – С. 342-348.
3. Доценко О. Літопис української Революції : матеріали і док. до історії Української Революції. – Т. 2. Кн. 4 / О. Доценко. – К. ; Л. : [Б.в.], 1923. – 400 с.
4. Золотаренко С. В справі Конституції УНР / С. Золотаренко // Воля. – Відень, 1920. – Т. 4. № 6. – С. 273-277.

5. Капелюшний В. Здобута і втрачена незалежність: історіограф. нарис укр. державності доби націонал.-визвол. змагань (1917-1921 рр.) / В. Капелюшний. – К. : Олан, 2003. – 608 с.
6. Костів К. Конституційні акти відновленої Української держави 1917-1919 років і їхня політично-державна якість / К. Костів. – Торонто : Друком Укр. Друк., 1964. – 186 с.
7. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції / І. Мазепа. – К. : Темпора, 2003. – 608 с.
8. Мишуга Л. Державна адміністрація на Україні / Л. Мишуга. – Кам'янець : Вид. «Стрільця», 1919. – 48 с.
9. Мишуга Л. Які тепер суди на Україні / Л. Мишуга. – Кам'янець : Вид. «Стрільця», 1919. – 32 с.
10. Начерк проекту Державного законодаду для «Української Трудової Республіки» / (уложив О. Галичанський). – Кам'янець-Поділ., 1919. – 26 с.
11. Полащук Б. Дещо про організацію влади / Б. Полащук. – Кам'янець-Поділ., 1919. – 16 с.
12. Ріпецький С. Українське Січове Стрільцтво : визвол. ідея і збройн. чин / С. Ріпецький. – Нью-Йорк : Червона Калина, 1956. – 360 с.
13. Стахів М. Україна в добі Директорі УНР : у 7 т. Т. 1 / М. Стахів. – Торонто : Укр. наук.-видав. б-ка в Скрантоні, 1962. – 272 с.
14. Стахів М. Україна в добі Директорі УНР : у 7 т. Т. 3 / М. Стахів. – Торонто : Укр. наук.-видав. б-ка в Скрантоні, 1963. – 276 с.
15. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр. – Т. 4. / П. Христюк. – Прага, 1922. – 192 с.
16. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма / М. Шаповал. – Прага : Вільна спілка, 1928. – 324 с.
17. Шаповал М. Занепад УНР / М. Шаповал. – Прага : Вільна спілка, 1928. – 42 с.
18. Шелухін С. Варшавський договір між Поляками й С. Петлюрою 21 квітня 1920 р. / С. Шелухін. – 2-ге вид. – Прага : Нова Україна, 1926. – 40 с.
19. Шелухін С. Петлюрівці в світлі права / С. Шелухін – Л. ; Відень, 1922. – 24 с.
20. Яковлів А. Основи Конституції У.Н.Р. / А. Яковлів. – Нью-Йорк : Укр. вид-во «Говерля», 1964. – 64 с.
21. Яневський Д. Політичні системи України 1917-1920 років : спроби творення і причини поразки / Д. Яневський. – К. : Дух і літера, 2003. – 767 с.

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Боряк Г. В.*, д.і.н., проф.; *Сінкевич Є. Г.*, д.і.н., проф.

© Стопчак М. В., 2013

Дата надходження статті до редколегії 23.03.2013